

Malá poznámka ke kritice zrušení části insolvenčního zákona

Bohumil Havel se ve svém kriticky laděném příspěvku s názvem Ústavní soud o zrušení části insolvenčního zákona a chyba systému pustil do Ústavního soudu České republiky (dále jen „Ústavní soud“), který v plenárním rozhodnutí Pl.ÚS 14/10 rozhodl o tom, že se ke dni 31.3.2011 zrušuje zákaz věřitele popírat pohledávky jiného věřitele (§ 192 odst. 1 insolvenčního zákona). Ústavní soud svou argumentaci opřel o porušení práva na spravedlivý proces, když insolvenčního správce popsal jako veřejnoprávní orgán, který autoritativně rozhoduje o právech a povinnostech věřitelů.

Předně je třeba říci, že kritika od autora je snad pochopitelná, když je spoluautorem nového insolvenčního zákona a své legislativní dítě tedy považuje za nezbytné náležitě časopisecky obhajovat. Jeho kritika však není z věcného pohledu správná, neboť zaměňuje příčinu za následek a evidentní systémové chyby, jichž je v insolvenčním zákoně celá řada, bagatelizuje na úroveň „selhání jednotlivce – soudu, správce“.

Předně bych vytkl před závorku, že i můj soud – podobně jako ten Havlův – je nezbytně subjektivní, patřím totiž mezi „staré“ insolvenční správce, kteří mají bohužel i nyní co do činění s uvedeným zákonem, a znají jen tedy nejen z katedrálního mentorování, ale především z jeho praktické stránky, klienty v insolvenčním řízení zastupují jako věřitele též jako advokát. Již v době, kdy uvedený zákon vznikal, jsem měl dojem, že se jedná o zákon bezprecedentně špatný, a přimlouval jsem se za novelizaci zákona stávajícího, v němž šlo tvrzené „pozitivní“ změny docílit způsobem daleko jednodušším, než jako to učinila rekodifikace na půdorysu více než čtyř set paragrafů. Postavení věřitelů bylo možno posílit jednoduchou novelou, která by zabránila tandemu soudce-správce zcizovat majetek bez souhlasu věřitelů, reorganizaci nebylo třeba zavádět, protože je zbytečná a věřitelé se na ní mohou dohodnout i bez pomocné ruky státního aparátu reprezentovaného soudem; nadto jsou její podmínky nastaveny tak, že v praxi nevyhovují nikomu. Oddlužení je potom kapitolou samo o sobě, mediální tlak provázející laudatorně tvorbu nového zákona vyvolal v řadách lidí představu prominutí 70% jejich dluhu, která se neodrážela v textu zákona a celý institut se v aplikační praxi proměnil v noční můru insolvenčních správců, věřitelů i dlužníků samotných. U některých konkrétních institutů pak stálo od začátku za pozornost jen to, jak dlouho budou v zákoně „překážet“, než je Ústavní soud zruší.

Vedle naprosto neuvěřitelných a jasně protiústavních ustanovení § 178 a § 179 insolvenčního zákona, podle nichž je věřitel, který přihlásí pohledávku, jež bude zjištěna v nižší než přihlášené výši, povinen vydat takto navíc přihlášený rozdíl do podstaty (jde bez nadsázky o sankci v podobě konfiskace majetku) kdy při nejednotnosti rozhodovací praxe soudů stran např. výše smluvních pokut nebo úroků z prodlení, které mohou být věřiteli třebas i soudem judikovány, avšak v insolvenčním řízení popřeny správcem a soudem následně rozhodnuto o oprávněnosti takového popření, z uvedeného ustanovení mrazí (paradoxem je, že ústavní soud se ve svém nálezu, který je zde obhajován, o tomto ustanovení zmiňuje v pozitivním kontextu), byla jednou z kritizovaných změn i odepření možnosti věřitelů popírat pohledávky jiného věřitele.

Havlův nářek nad tím, že Ústavní soud by měl „argumentovat a chápat, že někdy je pro posouzení konformity dobré znát i zdrojové právo – to jednoduché, jak Ústavní soud s oblibou často říká“ a povýšené poučování ve stylu „Mám za to, že Ústavní soud podstatu

insolvenčního práva zcela ignoroval, resp. ji bohužel neumí“, je nářkem dítěte, jemuž rozbili hračku.

Ve zkratce připomeňme, že navrhovatelé namítají ve vztahu k napadeným ustanovením insolvenčního zákona, že nesprávné přihlášení, resp. uznání (nepopření) konkrétních pohledávek určitých jiných věřitelů v insolvenčním řízení insolvenčním správcem, značí v důsledku zkrácení uspokojení jejich pohledávek, tedy dotčení jejich práv, především práva vlastnického. Rozhodnutí insolvenčního správce o uznání nebo popření pohledávek totiž určuje závazně právo věřitele na jeho poměrné uspokojení v rámci insolvenčního řízení (včetně dalších důsledků). V případě uznání pohledávky věřitele se tedy důsledně vzato rozhoduje (mimo jiné) o výši (poměrného) uspokojení ostatních přihlášených věřitelů, jejichž pohledávky si vzájemně konkurují. Pokud insolvenční správce nepopře sporné pohledávky, nedá ostatním věřitelům možnost, aby skutečná pravost, výše a zajištění pohledávek byla zjištěna před nezávislým a nestranným soudem, a není tak naplněn požadavek základního práva na soudní ochranu dle čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod (dále jen jako „Úmluva“). S tím lze vyslovit jediné souhlas.

Ústavní soud následně argumentoval na několika stranách odůvodnění, z nichž lze citovat obsáhlé pasáže, lépe však bude čtenáře odkázat přímo na text dotčeného nálezu Ústavního soudu. Jen namátkou lze zmínit několik základních myšlenek, které vedly Ústavní soud k přijetí kritizovaného rozhodnutí:

23. Veřejný účel instituce insolvenčního správce rovněž nutno spatřovat v akceptaci omezeného veřejného zásahu do řešení majetkových vztahů, jež se dostaly do krizové situace. Jeho oprávnění, jež jsou zakotvena v řadě ustanovení insolvenčního zákona, vzhledem k jejich heteronomní povaze (když insolvenčního správce nelze považovat za zástupce věřitelů, ani za zástupce dlužníka), pak představují výkon pravomoci (srov. kupř. právě pravomoc uznat přihlášené pohledávky, o kteroužto problematiku jde i v dané věci). Způsob jeho ustavení je dán rozhodnutím státního orgánu (soudu), a to dle § 25 insolvenčního zákona (srov. odst. 1 věta první: „*Insolvenčního správce pro insolvenční řízení ustanovuje insolvenční soud.*“)

24. Na tom ničeho nemění skutečnost, že v procesu ustavování insolvenčního správce může – ale nemusí - hrát roli též spolupráce věřitelů na výběru správce. Osobu insolvenčního správce mohou věřitelé pouze změnit, mohou tak postupovat jen po ukončení přezkumného jednání (§ 29 odst. 1 insolvenčního zákona), kdy již není možné posouzení správnosti nároků uplatněných jednotlivými přihláškami pohledávek (dle § 192 odst. 1 insolvenčního zákona může insolvenční správce své stanovisko k přihlášeným pohledávkám změnit nejpozději na přezkumném jednání).

26. Teze, že insolvenční správce při uznání (pravosti, výše a pořadí) přihlášených pohledávek vystupuje jako zástupce věřitelů, je ovšem vyloučena i povahou věci, v insolvenčním řízení zpravidla vystupuje více věřitelů, jejichž pohledávky si ale vzájemně konkurují. Navíc i dle § 24 insolvenčního zákona se důvody podjatosti insolvenčního správce mohou týkat i účastníků řízení; tedy nejen dlužníka, nýbrž i jeho věřitelů. Jak by mohl být insolvenční správce podjatý z důvodu vlastního poměru k osobám věřitelů (nepodjatost v tomto směru vyžaduje § 24 insolvenčního zákona), když by současně platila teze, že insolvenční správce je zástupcem věřitelů.

27. Insolvenční správce tedy autoritativně rozhoduje o právech a povinnostech věřitelů, kteří se nenacházejí v rovnoprávném postavení s insolvenčním správcem, obsah rozhodnutí nezávisí na jejich vůli. Za rozhodnutí insolvenčního správce tak lze považovat stanovisko insolvenčního správce k pohledávce věřitele na přezkumném jednání, které je vyjádřeno v seznamu přihlášených pohledávek, jež je přílohou protokolu z přezkumného jednání.

38. Nelze přisvědčit argumentu Městského soudu v Praze uvedeného ve vyjádření k ústavní stížnosti, že zásah do čl. 36 odst. 1 Listiny je opodstatněn úsilím o zábranu zneužití popěrného práva vedoucím např. k průtahům v řízení. A to již proto, že předjímá úmysl věřitele zneužívat právo, přesto, že příčiny (popření pohledávky jiného věřitele) mohou být objektivní (zejména nesprávná výše přihlášené pohledávky jiného věřitele). Přístup k soudu nemůže být podřízen spekulativní úvaze typu presumpce viny (takto ostatně argumentoval Ústavní soud již v nálezu sp. zn. II. ÚS 217/98).

47. Ústavní soud rovněž v rámci komparatistiky uvádí, že kupř. i dle rakouské či německé právní úpravy může pohledávku jiného věřitele popírat věřitel (srov. např. § 105 Konkursordnung, § 178 Insolvenzordnung). Na komparatistickou stránku této problematiky rozsáhle odkazuje i doplnění návrhu stěžovatelem RWE Energie, a. s. ze dne 24.6.2010, v němž uzavírá, že *„zde předestřená komparace ukazuje, že země, kde má ekonomické nazírání na právní instituty daleko delší tradici, než v ČR, touto cestou nešly, jelikož jako země „Rule of Law“ respektují onen ústavní rozměr práv věřitelů, princip plné jurisdikce rozhodnutí orgánů veřejné moci a chtějí se vyhnout možným „skrytým tlakům“, některých věřitelů se spornými pohledávkami na správce. Zároveň tyto tradiční demokracie dokáží najít jiné efektivní cesty, jak zabránit nepřiměřené délce insolvenčních řízení, aniž by omezovaly věřitelská práva.“*

48. Na shora citovaném závěru o protiústavnosti napadeného ustanovení nemění nic to, že věřitelé poškození nesprávným přihlášením, resp. uznáním (nepopřením) insolvenčním správcem té které pohledávky (její pravosti, výše, pořadí) jiného věřitele mají možnost domáhat se po insolvenčním správci náhrady škody nebo jiné újmy (na základě § 37 insolvenčního zákona).

49. Jedná se totiž o odlišnou právní konstrukci, tj. v rámci odpovědnosti (srov. nálezu sp. zn. I. ÚS 2219/07), navíc směřující vůči jinému subjektu.

Jak je seznatelné ze shora citovaných bodů (odstavců) odůvodnění rozhodnutí Ústavního soudu, není pravdou, že „Ústavní soud přechází, že primární přezkum činí odborně způsobilý a věřiteli změnitelný správce, přičemž soud má možnost a povinnost vždy zkoumat hlasovací právo věřitele (nezávisle na úkonu popření). Pokud správce selhává, není to chyba systému. Pokud soud nevykonává dohlédací činnost, opět to není chyba systému“, jak si myslí Bohumil Havel.

Uvedené ustanovení, které bylo Ústavním soudem po zásluze zrušeno, tak bylo ryze systémovou, legislativní chybou, když v praxi jednoznačně nahrávalo velkým hráčům, zejména bankám, jak bylo ostatně namítáno navrhovali již v ústavní stížnosti. Bylo systémovou chybou, tak jako je vždy systémovou chybou, omezí-li zákonodárce (v upřímné?) snaze chránit v té či oné oblasti lidských (a tedy i nutně právních) vztahů veřejný zájem (zde zájem na rychlosti insolvenčního řízení) práva občanů (v tomto případě popěrné právo věřitelů), s tím, že jejich zájem dostatečně ochrání veřejný prvek, zde insolvenční správce, potažmo insolvenční soud. Právě uvedený případ je i po skutkové stránce (viz skutkové

vymezení obsažené v bodech 4. až 9. odůvodnění nálezu) důkazem toho, že insolvenční správce, potažmo insolvenční soud, věřitele dostatečně neochrání a že jde o chybu systémovou, jejíž uspokojivé řešení pro futuro sotva spočívá ve „vyšším tlaku na odbornost a nezávislost soudců a správců“.

Závěrem snad jen doplnění, že jsem byl v rámci výkonu své advokátní praxe v zastoupení klienta reálné nemožnosti popírat pohledávky jiného věřitele několikrát vystaven a nebylo okamžiku, kdy bych měl pro existenci zrušeného ustanovení být jen vteřinové pochopení. Ze zkušeností svých kolegů mohu říci, že jsem zdaleka nebyl sám.